

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Sociologica VI (2014), vol. 2, p. 193–197

RECENZJE/REVIEWS

Adam A. Zych, *Przekraczając „smugę cienia”. Szkice z gerontologii i tanatologii.* Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice, 2013, ss. 411

Opublikowana przez Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” w serii Profesjonalny Pracownik Socjalny monografia (wydanie drugie: przejrzone, poprawione i uzupełnione) Adama A. Zycha to jedna z niewielu tak obszernych i interdyscyplinarnych pozycji na temat gerontologii i tanatologii.

W związku z postępującym starzeniem się społeczeństw oraz zauważalnym procesem marginalizacji osób starszych okres starości, w psychologii zwany „późną dorosłością”, staje się przedmiotem zarówno wielu rozważań teoretycznych, jak i badań empirycznych.

Najogólniej rzecz ujmując celem monografii, obejmującej obszerny zestaw szkiców i esejów, jest zaprezentowanie wybranych problemów z zakresu starzenia się, starości, choroby, bólu, niepełnosprawności, umierania, śmierci i żałoby. Podstawowe zmiany w drugim wydaniu monografii dotyczą znacznego rozszerzenia treści o nowe tematy i rozdziały (szczególnie w drugiej części pracy), ponadto zaktualizowano dane demograficzne i statystyczne oraz uzupełniono bibliografię, dodano filmografię i netografię. Pierwsza część monografii poświęcona jest zagadnieniom gerontologicznym, natomiast druga zagadnieniom z zakresu tanatologii.

Monografia Adama A. Zycha składa się z 29 rozdziałów/szkiców poprzedzonych wstępem i zakończonych obszerną bibliografią zawierającą pozycje zwarte, artykuły, akty prawne oraz filmografię i netografię. Rozdziały 17 i 19 dotyczące jakości życia seniorów i przemocy wobec nich napisane zostały wspólnie z Bożeną M. Zych.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Wieloaspektowość edukacji a starzenie się i starość – od tradycji do ponowoczesności*, poświęcony jest kształceniu człowieka starzejącego się i starość oraz wychowaniu do starości. Autor prezentuje krótki rys historyczny gerontologii edukacyjnej i zadań geragoga.

W rozdziale drugim *Moderacja rozwoju – wyzwaniem dla gerontologii edukacyjnej*, autor zaprezentował własną hipotezę dotyczącą troistości życia człowieka współczesnego, które przechodzi przez trzy stadia: akcelerację, stabilizację i moderację. Hipoteza o moderacji rozwoju człowieka, w którym obecnie następuje spowolnienie starzenia się, pozwala spojrzeć na okres późnej dorosłości, jako okres posiadający cechy umożliwiające prowadzenie satysfakcjonującego i wartościowego życia.

W rozdziale trzecim *Aktywność versus niezaangażowanie a osobista korzyść w starości* przedstawiono zarys psychologiczny hipotezy starzenia się, nazwanej przez autora teorią osobistej korzyści, zgodnie z którą bilans korzyści osobistych decyduje o aktywności jednostki (fizycznej, intelektualnej, społecznej, duchowej) lub niezaangażowaniu w życie osobiste – również najbliższych – i niewchodzeniu w proces interakcji społecznych.

Rozdział czwarty *Geragogika specjalna – konieczność, potrzeba czy moralny obowiązek* dotyczy niepełnosprawności. Rozważania koncentrują się wokół starości osób niepełnosprawnych, wykluczenia społecznego ze względu na niepełnosprawność i proces starzenia się oraz niepełnosprawności osób starzejących się i starych oraz zjawiska tzw. ciągu przyczynowo-skutkowego: choroba – uszkodzenie – niepełnosprawność – inwalidztwo. Autor omawia cele i zadania geragogiki specjalnej oraz polityki społecznej wobec starości osób niepełnosprawnych i niepełnosprawności osób starszych.

W rozdziale piątym *Fantomy zachodzącego słońca, czyli o zjawiskach, syndromach i zespołach drugiej połowy życia* zaprezentowano opis zespołów towarzyszących starzeniu się i starości: zespół słabości, syndrom męskiego starzenia się, syndrom Gauguina, syndrom wcześniejszej emerytury, zespół stresu pourazowego, zespół chronicznego zmęczenia, syndrom starego marynarza, zespół samotnej starości, zespół maltretowanego starca, zespół starczego niechlujstwa, syndrom Charlesa Bonneta, syndrom ocalałego, zjawisko Michała Anioła.

W rozdziale szóstym *Dezintegracja negatywna i rozpad osobowości w chorobie Alzheimera a możliwości przystosowania się do życia w trudnej codzienności* autor koncentruje się na chorobie Alzheimera ze szczególnym uwzględnieniem sposobów radzenia sobie z wyzwaniami i problemami dnia codziennego, zarówno przez samych chorych, jak i ich opiekunów.

Rozdział siódmy *Globalne starzenie się a potrzeby społeczne, kulturalne i edukacyjne odchodzącej generacji* zawiera charakterystykę potrzeb społecznych, kulturalnych i edukacyjnych osób starszych w kontekście zjawiska globalnego starzenia się społeczeństw. Autor w szczególności zwraca uwagę na ruch społeczny Uniwersytetów Trzeciego Wieku (UTW), którego obecny model wymaga zmian i reform, aby możliwe było zaspakajanie potrzeby sensu życia, samorealizacji, twórczości, czynienia dobra oraz upowszechnianie idei uniwersytetu w skali ogólnopolskiej.

Rozdział ósmy *Trzy szkice o starości* dotyczy zjawiska wydłużenia przeciętnej długości życia, starzenia się ludności, systemowej stopy obciążenia, wyznaczników szczęścia w okresie późnej dorosłości oraz prezentacji wyników badań sytuacji życiowej osób starszych w różnych kręgach kulturowych.

W rozdziale dziewiątym *Czynniki płci i rodzaju a wielowymiarowość starzenia się i starości* zaprezentowano negatywne stereotypy dotyczące starości oraz starano się odpowiedzieć na pytanie: czy różnice wynikające z płci nasilają się w okresie późnej dorosłości czy też zarysowuje się tendencja do upodabniania się do siebie kobiet i mężczyzn pod kątem takich cech jak: wrażliwość, stanowczość, kondycja zdrowotna, przystosowanie do emerytury, poziom religijności oraz stopień ryzyka samobójczego?

W rozdziale dziesiątym *Kobieta i czas – starzenia się, starości, umierania...* i jedynastym *James Bond po sześćdziesiątce, czyli męskość a starzenie się*, skoncentrowano

się na problemie jakości życia starzejących się i starych kobiet i mężczyzn oraz zjawisku śmierci.

W rozdziale dwunastym *Czymże jest starość bez miłości* poddano analizie życie seksualne starszych, postrzeganie społeczne tego problemu w zależności od płci człowieka starzejącego się i starego, orientację seksualną w kontekście przystosowania się do starości oraz zaprezentowano mity funkcjonujące w społeczeństwie na temat osób homoseksualnych dotyczące ich starzenia się i starości.

W rozdziale trzynastym *Etniczność a starzenie się – wyzwania edukacyjne* zasygnalizowano problemy związane z emigracją i byciem imigrantem w starszym wieku oraz sformułowano wytyczne dotyczące budowania przyszłości bez nietolerancji, dyskryminacji, ksenofobii, negatywnych stereotypów i uprzedzeń.

Rozdział czternasty *Dawanie – nadawaniem sensu życia, czyli o wsparciu i pomocy ludziom starszym* dotyczy zjawiska solidarności między generacjami, przestrzegania normy wzajemności oraz możliwego wzrostu nasilenia się takich cech jak wrogość, podejrzliwość, cynizm po 60-tym roku życia, co warunkuje negatywne implikacje zdrowotne, związane szczególnie z funkcjonowaniem układu krążenia.

W rozdziale piętnastym *Formy opieki i pomocy dla ludzi starszych w Polsce i innych krajach* autor podejmuje problematykę nowych wymiarów starzenia się i starości na początku XXI wieku oraz pesymistycznych prognoz demograficznych. Ponadto dokonuje przeglądu wybranych rozwiązań w zakresie opieki i pomocy dla seniorów w Polsce i w innych krajach.

W rozdziale szesnastym *Profilaktyka gerontologiczna a normalne i optymalne starzenie się* autor prezentuje tzw. dekalog przedpola starości, obejmujący: aktywność, umiejętność radzenia sobie, dietę, optymizm i radość życia, pracę, relacje interpersonalne, nowy sens życia i zdrowy styl bycia, umiarkowanie, wolność, niezależność, życzliwość.

W rozdziale siedemnastym *Jakość życia seniorów we współczesnym świecie* podjęto problem jakości życia i jego wskaźników u osób starszych oraz skoncentrowano się na nowym zjawisku – osamotnieniu i wycofaniu z życia społecznego (automarginalizacji).

Rozdział osiemnasty *Starość – nowym obszarem resocjalizacji* dotyczy geragogiki resocjalizacyjnej, do której wprowadzono ustalenia pedagogiki racjonalno-technicznej z nurtem behawiorystycznym i humanistyczną teorię twórczej samodzielności Carla R. Rogersa. Zaprezentowano również zjawiska patologii życia społecznego mogące towarzyszyć seniorom, takie jak: alkoholizm, bezdomność, dyskryminacja ze względu na wiek, marginalizacja i niedostosowanie społeczne, samobójstwa, separacje i rozwody, wiktyimizacja, przestępczość.

W rozdziale dziewiętnastym *Przemoc wobec osób starzejących się i starych* opisano zjawisko przemocy, wymieniono jej rodzaje i formy, które najczęściej dotyczą osób w okresie późnej dorosłości: przemoc fizyczna/groźba jej użycia, przemoc seksualna, ekonomiczna, psychiczna, w tym zarówno sytuacje bezpośredniego działania, jak i zaniechania, np. pozbawienie pokarmu, odzieży, porzucenie oraz stalking. Zaprezentowano również wyniki wybranych badań na temat powyższego zjawiska oraz przypadki zaczerpnięte z prasy i Niebieskich Kart Policji.

W rozdziale dwudziestym *Dramat starzenia się i starość w dramacie* zasygnalizowano następujące zjawiska i problemy mogące towarzyszyć starości: występowanie we współczesnych społeczeństwach zjawiska dewaluacji starości, niewdzięczność

dzieci, przemoc wobec starszych, podjęcie nietrafnych decyzji (również spadkowych), doświadczenie choroby, wyrzuty sumienia, ageizm, zerwanie międzypokoleniowego przekazu i bariery między pokoleniami.

Rozdział dwudziesty pierwszy *Egzystencjalne niepokoje i zagrożenia starości* dotyczy następujących problemów: podsumowywania minionego czasu/dokonywania bilansu życia, osamotnienia, deprecjacji społecznej starości, obniżania statusu społecznego ludzi starych, ze szczególnym uwzględnieniem krajów Europy Wschodniej, procesów inwolucji, bólu fizycznego i psychicznego, przemijania i umierania.

W rozdziale dwudziestym drugim *Zapomniany paradygmat – schola mortis* autor koncentruje się na problemie osvajania śmierci, rozmawiania o niej oraz na rozwijaniu eutanatopedagogiki, zajmującej się wychowaniem do godnego umierania, poprzez oddziaływanie na chorego i jego bliskich.

Rozdział dwudziesty trzeci *Śmierć w cyklu życiowym a religia i religijność człowieka* dotyczy lęku przed śmiercią oraz zadań psychologii religii w powyższym kontekście: odkrycia znaczenia wiary, religii, duchowości w procesie umierania oraz praktycznego zadania – przygotowania jednostki do śmierci.

W rozdziale dwudziestym czwartym *Ból, cierpienie i umieranie w ludzkim biegu życia* autor podejmuje zagadnienie wypalenia zawodowego pracowników służby zdrowia, dokonuje prezentacji poglądów psychologów: Georga Bishopa, Ayale Malach Pines i Elliota Aronsona oraz holistyczne i humanistyczne podejście do człowieka chorego, cierpiącego, umierającego ze szczególnym uwzględnieniem empatii i zaspakajania potrzeb natury somatycznej, poznawczej i psychicznej. Ponadto koncentruje się na postawach wobec umierania i śmierci, mechanizmach obronnych umierającego i osób przeżywających żałobę oraz doświadczeniu emocjonalnego oczyszczenia w praktycznym (warsztatowym) ujęciu Elisabeth Kubler-Ross.

W rozdziale dwudziestym piątym *Psychologiczna analiza podstawowych faz umierania* przedstawiono stadia reakcji na śmierć w ujęciu Elisabeth Kubler-Ross wraz z opisem przypadków, klasyfikacje ks. Hartmuta Nikelskiego i ks. Heinricha Pera, bazujące na koncepcji Kübler-Ross, alternatywne koncepcje Edwina S. Shneidmana oraz Edwarda M. Pattisona. Na zakończenie tego rozdziału zaprezentowano prawa z Karty praw człowieka umierającego, opracowanej przez Amelię J. Barbus.

W rozdziale dwudziestym szóstym *Trajektoria umierania w ujęciu tanatopsychologii* przedstawiono koncepcję trajektorii umierania zaproponowaną przez socjologów: Anselma L. Straussa i Barneya G. Glasera oraz jej rodzaje w ujęciu Georga D. Bishopa (trajektoria przewlekła, spodziewanie nagła, niespodziewanie nagła) i jej sekwencje wyróżnione przez Mirosława Góreckiego. Dwaj pierwsi badacze dokonali opisu procesu umierania w odniesieniu do trajektorii obejmujących określoną ilość czasu i cechujących się serią sytuacji lub sekwencji interakcji społecznych, zmian fizjologicznych oraz zdarzeń emocjonalnych.

Rozdział dwudziesty siódmy *Dekalog opieki nad człowiekiem cierpiącym i umierającym* zawiera opis podstawowych zasad pomocy i wsparcia osobom chorym, cierpiącym i umierającym oraz ich najbliższym. Dalsze rozważania koncentrują się na zadaniach opieki paliatywnej i terminalnej (hospicyjnej).

W rozdziale dwudziestym ósmym *Od niespiesznej a niechybnej śmierci... – moralne aspekty prawa do umierania* podjęto rozważania na temat eutanazji, uwzględniając wykładnię religijną i prawną oraz przybliżono testamentową dyspozycję życiem i ciałem na wypadek znalezienia się w stanie terminalnym.

Rozdział dwudziesty dziewiąty „*Rozpocząć aby żyć – żałoba w życiu człowieka*” ilustruje przeżywanie żałoby w różnych kulturach i okresach historycznych oraz jej stadia/fazy w ujęciu następujących badaczy: antropologa Geoffrey’a Gorera, psychiatrów: Pierre’a Denikera i Michela Hanusa, psycholog Phyllis Silverman, tanatopedaoga Józefa Binnebesela. Ponadto autor poświęca uwagę poradnictwu dla osób będących w sytuacji utraty bliskiego.

Podsumowując można stwierdzić, iż na szczególną uwagę zasługuje następujący walor recenzowanej monografii: autorowi udało się pokazać trudne i złożone problemy gerontologii i tanatologii w sposób przejrzysty i przystępny. Podkreślenia wymaga fakt, iż aby uczynić monografię bardziej przystępną (poznawczo i emocjonalnie) autor przytacza w prawie każdym ze szkiców/rozdziałów nie tylko poglądy czy klasyfikacje znawców przedmiotu (psychologów, psychiatrów, lekarzy, socjologów, pedagogów, antropologów), ale także zamieszcza cytaty z literatury pięknej zarówno z własnymi komentarzami, jak i komentarzami filozofów, historyków oraz wspomnienia i fragmenty zapisków znanych osób.

W kontekście powyższego monografię Adama Zycha można polecić szerokiemu gronu czytelników: od specjalistów różnych dziedzin, zarówno teoretyków jak i praktyków – psychologów, lekarzy, pielęgniarek, pedagogów, pracowników socjalnych, socjologów, osób zajmujących się polityką społeczną oraz gerontologią i tanatologią, po inne osoby zainteresowane podejmowaną problematyką w różnych przedziałach wiekowych, w tym starzejące się i starsze. Monografia ta stanowić może także znakomitą pomoc dydaktyczną dla studentów kierunków społecznych, medycznych i humanistycznych oraz osób uczestniczących w tworzeniu i rozwijaniu Uniwersytetów Trzeciego Wieku, ze szczególnym uwzględnieniem ich słuchaczy.

Ewa Czerwińska-Jakimiuk